

Flat dammusling - ny art for Østfold

KJELL SANDAAS OG JØRN ENERUD

Sandaas, K. & Enerud, J. 2005. Flat dammusling - ny art for Østfold. *Natur i Østfold* 24(1-2): 3-8.

Under feltarbeid i Øyeren og Glomma i april 2005 ble den store ferskvannsmuslingen flat dammusling funnet i Østfold for første gang. Arten ble funnet både i sydenden av Øyeren og flere steder nedover i Glomma. Flat dammusling finnes i vassdraget sammen med den langt vanligere arten andemusling. I nasjonal rødliste for truede arter i Norge (Størkersen 1999), er flat dammusling oppført som *sårbar*, men bestandsstatus og utbredelse er ikke godt kjent.

Kjell Sandaas, Helse- og velferdsetaten, P.b. 30, 0101 Oslo, e-post: kjell.sandaas@hev.oslo.kommune.no

Jørn Enerud, Fisk og miljøundersøkelser, 2140 Hernes, e-post: jorn.enerud@fm-oa.no

Flat dammusling *Pseudanodonta complanata klettii* (Rossmässler, 1835) (syn. *Anodonta complanata* Rossm.) ble første gang beskrevet fra Norge av Økland og Andersen i 1985. Beskrivelsen bygde på Andersen (1984) som studerte den i Nordre Øyeren-området i Akershus fylke. Arten var kun kjent fra dette området inntil i år, og den er oss bekjent ikke undersøkt siden 1984. Hensikten med arbeidet var å undersøke artens utbredelse og bestandsstatus. Status for arten oppsummeres i rapporten Flat dammusling i Oslo og Akershus 2000 – 2005 (Sandaas & Enerud 2005 i manus). Denne rapporten finnes på hjemmesidene til Miljøvernavdelingen i Oslo og Akershus. Vi henviser også de spesielt muslinginteresserte til Norsk Zoologisk Forenings tidsskrift *Fauna* som utga et temanummer om store ferskvannsmuslinger som nr.1 i 1999.

Den flate dammuslingen forekommer i naturlig næringsrike innsjøer og roligflytende elver, hovedsakelig på bløtt leire- og sandsubstrat, og vanligvis i dybdeintervallet 0,5 – 2 m. Forekomstene er ofte små og isolerte. Der den finnes sammen med andre arter, utgjør den oftest den minst tallrike av dem. I våre funn var andelen rundt 10 %. Skallet blir normalt 60-85 mm langt, er elliptisk i formen, og fargen går

hovedsakelig i grønne og brune toner (Bergengren m.fl. 2001). Veksten er langsommere enn hos de andre dammuslingene. Muslingen har yngelpleie gjennom vinteren, og de 20-30.000 larvene er avhengig av å parasittere på en vertsfisk en kort periode i mai-juni før de begynner sitt frittlevende liv på bunnen.

Glomma er Norges største elv med stor og sterkt årstidsavhengig vannføring, jf. figur 2. Øyeren er en stor mesotrof fjordsjø som ligger i nedre del av Glommavassdraget. Hele vassdraget er gjennomregulert. Dagens reguleringsregime i vassdraget med reguleringshøyde på 2,4 m, har sannsynligvis klare negative effekter på muslingene ved at vannstanden gradvis tappes ned fra desember til mai. Store områder blottlegges for frost, tørke, sterk soleksponering og muslingene utsettes for vesentlig predasjon av fugl, rev, mink og grevling (Sandaas m.fl. 2003). Når dette er sagt, vil vi også understreke at forholdene i Glomma for Øyeren ble regulert i 1853, var sterkt preget av naturlige svingninger i vannføring (8-12 m) som var langt mer dramatiske enn dagens regulering på 2,4 m. Vannkvaliteten i Glomma gjennom Østfold har i tillegg blitt betydelig bedre de siste 20 årene og utgjør neppe en stressfaktor av betydning for muslingene.

Fig. 1. Bgge artene, flat dammusling øverst og andemusling nederst, fotografert i Lysakermoa naturreservat. Foto: Kjell Sandaas, 27.04.2005.

Feltarbeidet er utført i april 2005, under gode observasjonsforhold og på lav vannstand. Feltarbeidere har vært Jørn Enerud, Terje Wivestad, Jan Ivar Larsen og Kjell Sandaas. Oversikt over tidspunkter, lokaliteter, vannstand, koordinater og kommune er vist i tabell 1.

Muslinger ble samlet inn ved plukking av tomme skall, samt døde og levende individer på tørt land eller under vading på grunt vann. Skallmålinger er utført med skyvelær til nærmeste mm både på levende individer og tomme skall.

Tab. 1. Besøkte lokaliteter med feltdager, vannstand i Øyeren (LRV 98,94 og HRV 101,34) ved Mørkefoss vannmerke og vannføring over Solbergfoss, UTM koordinater og kommune.

* Opplysninger fra Glommens og Lågens brukseierforening (GLB) - Solbergfoss

**Opplysninger fra Glommens og Lågens brukseierforening (GLB) - Mørkefoss

Feltdato	Lokaliteter	Vannstand		UTM koordinater 32V	Kommune
		Feltdag	Arsminimum 2005		
27.04.2005	Glomma *				
	Sundgård	500 m ³	325 m ³	PM 211 107	Askim
	Lekumåa	500 m ³	325 m ³	PL 255 999	Eidsberg
	Lysakermoa	500 m ³	325 m ³	PL 975 275	Eidsberg
19.04.2005	Øyeren **				
	Monstervika	100,10	99,60	PM 274 148	Trogstad

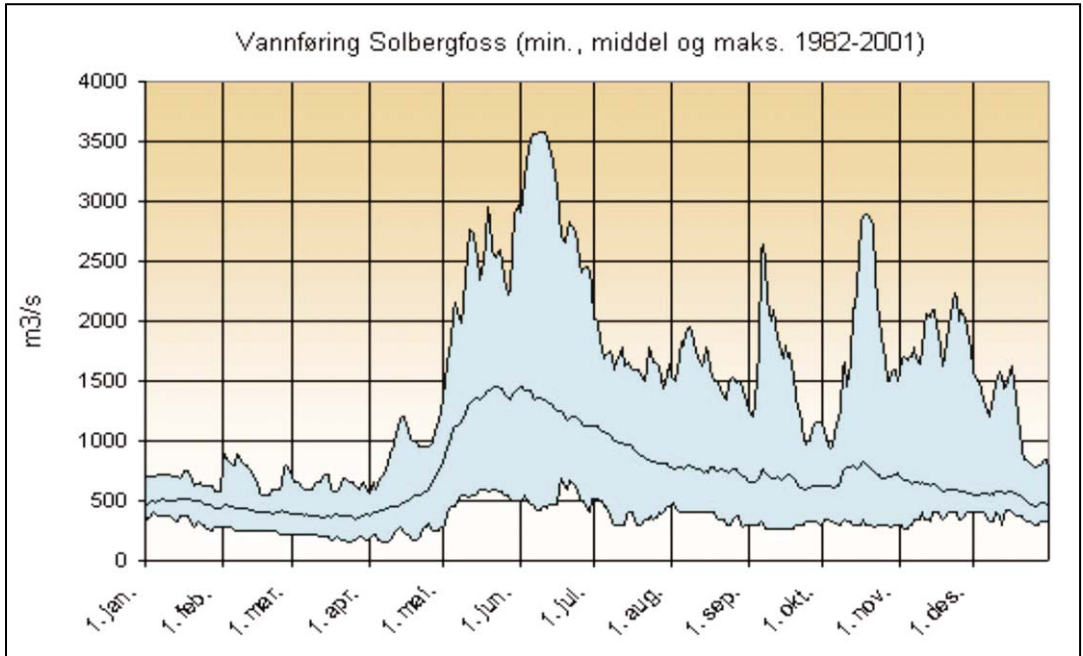

Fig. 2. Vannføring i Glomma over Solbergfoss ved Askim for perioden 1982 - 2001 (Glommens og Laagens Brukseierforening).

Lokalitetene vi undersøkte

Mønsterelva ligger helt syd i Øyeren der Mønsterelva munner ut. Hele denne delen av innsjøen er svært grunn og består av leirsletter som elva har skåret seg gjennom. Vi fant få skall av voksne individer, ingen levende, men mange 0+ av begge arter. Lengden på disse varierte mellom 5 – 25 mm. Lokaliteten Sundgård eller Sundveien er en typisk ravine på nordsiden av veien. Overraskende nok fant vi bare 2 0+ og et fragmet av andemusling og ingen flate dammuslinger. Dette er den eneste lokaliteten der vi bare har funnet en art.

Ved Lekumsåas utløp er det typiske, store leirflater. Her fant vi ett levende individ av andemusling, men ellers en svært lav tetthet sammenlignet med lokalitetene i Øyeren.

Lysakermoa består av store, sammenhengende leirsletter og er fredet som naturreservat med stor betydning for ande- og vadefugl. Tettheten av skall

var også her svært lav, men i tillegg til et eldre skall av flat dammusling (jf. fig. 1), fant vi 0+ av samme art, ca 4 mm lang. På grunnlag av dette funnet, kan vi slå fast at arten stadig reproducerer i Glomma.

Vi tror at muslingens vertsfisker er å finne blant brasme, flire, hork og abbor. Disse, med unntak av abbor, trekker inn på grunt vann om våren for å gyte samtidig som muslingene gyter i mai og juni. Her blir fiskene infisert med muslinglarver som fester seg på vertsfiskens finner. Dette bekreftes av våre jevnlige funn av hundrevis av 0+ muslinger av begge arter på de fleste lokalitetene, bl.a. i Mønsterelva helt syd i Øyeren. På denne måten går en stor del av den årlige rekrutteringen tapt. I Mønsterelva som er spesielt langgrunn, fant vi også svært få store skall og ingen levende individer.

Ola M. Wergeland Krog (pers. medd.) opplyser

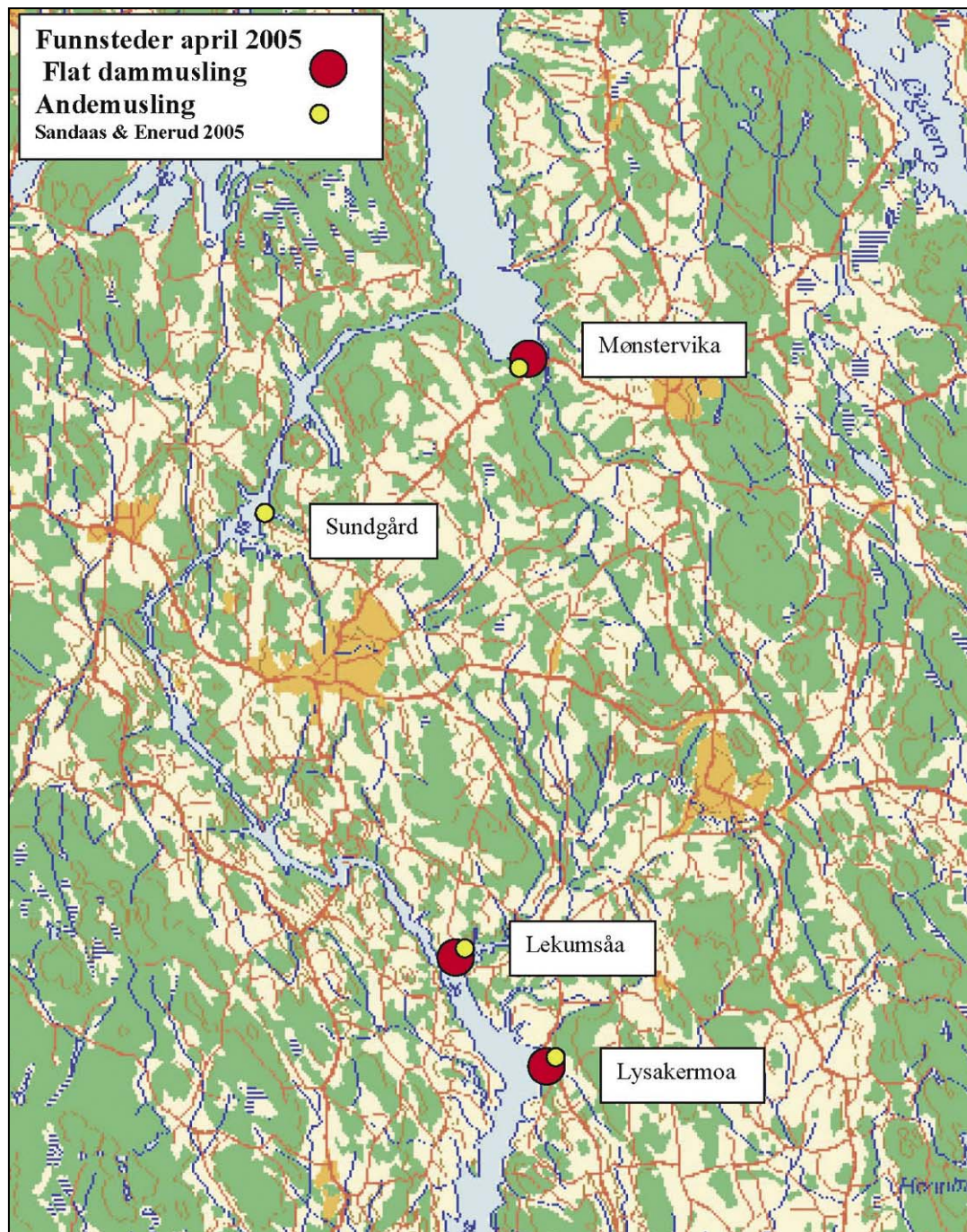

Fig.3. Funnsteder for flat dammsling og andemusling april 2005. Midt på kartet ligger Askim kommune som grenser mot Glomma langs hele vestgrensen.

Fig.4. Lysakermoa naturreservat sett mot nord. Vannføringen over Solbergfoss var den dagen 500 m³. Foto: Kjell Sandaas, 27.04.2005.

at han samlet inn skallmateriale i Glomma i 1996 i forbindelse med ekstraordinært lav vannføring. Skallene ble sendt inn til NINA i Trondheim. Vi oppsøkte lokaliteter i Glomma etter tips fra ham. Hans materiale fra 1996 (delvis samme lokaliteter som vi har besøkt) er oppført i Larsen m.fl. (1998) som andemusling.

Oppfølgende arbeid

Vi anbefaler at arbeidet med å kartlegge hvor artene finnes i Glommas løp i Østfold videreføres. Det er ønskelig å se på rekruttering og overlevelse, samt hvilke fiskearter som er verter for muslingens larver bl.a. for å kunne vurdere mulige forvaltningsmessige tiltak i fht forurensningskilder, fysiske inngrep og arealbruk. Det er også viktig å kjenne sibedre til fylktets biologiske mangfold.

Takk

Tommy Olsen og Ola M.Wergeland Krog takkes for opplysninger om tidligere funn av muslinger i Glomma. Terje Wivestad takkes for hjelp med kart og bilder, Glommens og Laagens Brukseierforening for informasjon om vannstand, samt Jan-Ivar Larsen for god feltinnsats. På forhånd takkes lesere som melder inn opplysninger til oss om funn eller som har spørsmål de ønsker å drøfte med oss.

Litteratur

- Andersen, A. 1984. Dammuslingenes liv og levekår i området ved Nordre Øyeren (om *Anodonta piscinalis* Nilss. om *Pseudanodonta complanata* (Rossm.)). Hovedoppgave i biologi, Universitetet i Oslo.
- Bergengren, J., Proschwitz, T. von & Lundberg, S. 2001. Stormusselprosjektet del 1. Utveckling av

- metodikk och undersökningstyp. Beskrivning av habitatval. Förekomst i fem län i södra Sverige. *Jönköpings län. Meddelande 2002:19A.*
- Larsen, B.M., Hartvigen, R., Økland, K.A. & Økland, J. 1998. Utbredelse av andemusling *Anodonta anatina* og flat dammusling *Pseudanodonta complanata* i Norge: en foreløpig oversikt. *NINA Oppdragsmelding 521: 1-32.*
- Sandaas, K., Dolmen, D., Rikstad, A. & Riseth, T. 2003. Fugler fråtser i elvemusling tørkesomrene 2002 og 2003. *Fauna56(4): 168-171.*
- Størkersen, Ø. 1999. Nasjonal rødliste for truede arter i Norge 1998. Norwegian Red List 1999. *DN-rapport 3:1-161.*
- Økland, J. & Andersen, A. 1985. De første funn av flat dammusling *Pseudanodonta complanata* i Norge og litt om store muslinger i ferskvann. *Fauna 38: 95-100.*

Opprop!

Kartlegging av store ferskvannsmuslinger i Østfold

Vi vet svært lite om hvilke arter av store ferskvannsmuligner som finnes i Østfold. Sammen med miljøvernavdelingen begynner vi nå et arbeid for å få oversikt. Vi ønsker derfor å få inn så mye info om funn som mulig - gamle som nye. Skall fra døde muslinger tar vi gjerne imot for artsbestemmelse. Legg det du finner - gjerne 3-5 skall - i en plastpose merket med funnsted, dato og navn/telefon til finner. Ta kontakt med Kjell Sandaas på 950 78 010 eller e-post: kjell.sandaas@hev.oslo.kommune.no. Se også artikkelen om ny muslingart for Østfold i denne utgaven.

Vennlig hilsen

Kjell Sandaas

Folkehelseavdelingen

Helse- og velferdsetaten

Postboks 30

0101 Oslo

Telf 2348 3000/fax -91

Telf/direkte 2348 3113, mobil 950 78 010

E-post: kjell.sandaas@hev.oslo.kommune.no